



Toespraak van Jan Jaap Knol, interim-directeur Fonds voor Cultuurparticipatie tijdens de
bijeenkomst voor gemeenten en provincies.

Utrecht, 17 september 2008

N.B.: Het gesproken woord geldt

Dames en heren,

In mijn studententijd werd ik op de Groninger Vismarkt ooit rond de klok van middernacht staande gehouden door twee agenten van dienst. 'Waar of dat de reis heen ging' vroegen ze, wijzend op de bovenmaatse boormachine die op mijn schouder rustte. Naar eer en geweten kon ik antwoorden dat ik op weg was naar het repetitielokaal van toneelvereniging Spuma waar ik - samen met de andere acteurs – de laatste hand legde aan het decor voor het opgewekte stuk 'De zelfmoordenaar' dat de volgende dag zou worden opgevoerd in Zalencentrum De Grunninger Sproak. Als de heren mij ooit hadden zien klussen, hadden ze geweten dat hier beslist met een amateur-doe het zelve voor hen stond in plaats van de professionele inbreker waar ik klaarblijkelijk even voor gehouden werd. Enfin, mijn antwoord brak het ijs. Ik kreeg zelfs het conspiratieve advies 'de boor wat lager te houden'. En met een 'veel succes met de voorstelling' nam de politie afscheid op zoek naar ander nachtelijk gespuis in de Groninger binnenstad.

Ik weet natuurlijk niet wie van u op vergelijkbare manier met justitie in aanraking gekomen is, maar ik weet wél dat ten minste 40 % van u actief en serieus aan amateurkunst doen. Dat betekent dat u dan minimaal 50 minuten per week schrijft, schildert, musiceert, danst of toneel speelt. De omvang van het fenomeen was tot de jaren negentig eigenlijk niet eens bekend. Sindsdien weten we steeds meer. Zo werd vorig jaar op Noorderslag een rapport gepresenteerd dat liet zien dat 500.000 mensen serieus aan popmuziek doen, bij uitstek een kunstdiscipline waar de scheidslijn tussen amateurs en professionals moeilijk te trekken is. Waar ook meteen maar meegezegd mag zijn, dat heel veel mensen hun kunstbeoefening heel serieus opvatten en er naar streven op dat vlak het beste uit zichzelf te halen. In mijn inleiding zal ik stilstaan bij de missie van het Fonds voor Cultuurparticipatie. Dan wil ik ingaan op de toekomstige werkwijze van het fonds om daarna uit te komen bij de programma's voor cultuurparticipatie die u als gemeenten en provincies in voorbereiding hebt.

1 - De missie van het fonds

Er is vermoedelijk geen naoorlogs - en waarschijnlijk ook geen vooroorlogs - regeerakkoord waarin zo expliciet staat vermeld dat de overheid de cultuurparticipatie in de samenleving wil bevorderen. In Kunst van Leven heeft de minister het zo verwoord: 'Het zelf beoefenen en ervaren van cultuur is de basis van het culturele leven'. Hij citeert even later de vooroorlogse cultuurpoliticus Boekman, die stelt dat kunstpolitiek niet anders kan zijn dan deel van een sociale politiek in de ruimste zin van het woord.

Die visie is ook vandaag de dag weer actueel. In de benadering van cultuurparticipatie wordt – gelukkig – tegenwoordig de samenwerking gezocht met het onderwijs, het welzijn, emancipatie, de sport en de wijkontwikkeling. Intensieve deelname door burgers aan cultuur wordt – in simpel Nederlands – gezien als goed voor iedereen: als individu en als lid van de samenleving.

Deze aandacht voor cultuurparticipatie wordt sterk gevoed door een behoefte aan meer binding in de samenleving. In het debat over cultuurbeleid ligt dan al gauw de sleetse discussie op de loer of het beoefenen van kunst nu doel op zich is of middel. De missie van het fonds luidt: 'Iedere Nederlander, te beginnen bij jongeren, komt op termijn actief in aanraking met een cultuurdiscipline'. Het beoefenen van kunst is daarmee – daar kunnen we duidelijk over zijn - in de eerste plaats het doel op zich. Maar dat wil niet zeggen dat die kunstbeoefening niet ook allerlei andere betekenissen heeft: ontspanning, persoonlijke ontwikkeling, gemeenschapszin en gedeelde ervaring, zingeving, tot simpelweg broodwinning aan toe. Cultuurparticipatie is met andere woorden bij uitstek een begrip dat zich niet laat insnoeren in een dogmatisch keurslijf over de *autonomie* van de kunst. Persoonlijk spreek ik dan ook liever over de *vrijheid* van de kunst dan over autonomie. Vrijheid drukt uit dat kunst zich te allen tijde in alle richtingen en op alle terreinen hoort te kunnen bewegen en te ontwikkelen. Het fonds benadert cultuurparticipatie vanuit die vrijheid. We laten ons niet vastzetten in de discussie over extrinsiek en intrinsiek.

Dat alles betekent niet dat binnen cultuurparticipatie de *kwaliteit* niet zou tellen. Integendeel, grote groepen amateurkunstenaars stellen de kwaliteit van hun prestatie zeer centraal. Met name jongeren zijn sterk gemotiveerd het hoogst haalbare niveau te bereiken. En niet alleen in amateurkunst, ook in cultuureducatie mag, nee *moet* de kwaliteit zwaar wegen. De Australische hoogleraar Anne Bamford heeft het omstandig betoogd: 'slechte cultuureducatie maakt meer kapot dan je lief is'. Anne Bamford noemde in haar rapport tegelijk Nederland 'potentially World leading' op het terrein van cultuureducatie. Laten we zien of we die belofte waar kunnen maken.

De missie van het fonds wordt ondersteund door twee doelstellingen: 'meer mensen doen mee' en 'er komen betere faciliteiten'. Met die doelen willen we uitdrukken dat we zowel in *kwantitatieve* als in *kwalitatieve* zin een impuls willen geven aan de cultuurparticipatie. Het bijzondere van het fonds is dat we deze doelen willen realiseren in een intensieve samenwerking met gemeenten en provincies. Daarmee wordt natuurlijk voortgebouwd op 8 jaar Actieplan Cultuurbereik.

Voortzetting van de samenwerking is nadrukkelijk door alle overheden gewenst. Het zou ook niet anders kunnen bij doelen die zo sterk samenhangen met lokaal en regionaal cultuurbeleid. Vernieuwing op het terrein van de cultuurparticipatie doet zich juist daar voor. Het succes van de Do-it avonden ontstond in Deventer. De Hall of Fame verrees in Tilburg. Vanuit Amsterdam-West veroverd ISH het land en de wereld. De betrokkenheid van het lokale bestuur was voor al deze successen onmisbaar. Het fonds wil graag een partner zijn van rijk, gemeenten en provincies.

Het Fonds voor Cultuurparticipatie krijgt een bijzonder breed werkkerrein. Naast de amateurkunst ook cultuureducatie en volkscultuur. Op het gebied van de cultuureducatie is de afgelopen jaren veel tot stand gebracht in Nederland, mede dankzij de grote inzet op gemeentelijk en provinciaal niveau. Er zijn inmiddels al 2000 interne cultuurcoördinatoren, 90 % van de basisscholen doet mee aan de regeling versterking cultuureducatie. De relatie tussen scholen en culturele instellingen is veel intensiever geworden. Vraagsturing – acht jaar geleden nog voor sommigen nog een verdacht begrip – heeft meer ingang gevonden en werpt zijn vruchten af. Als scholen kunnen meedenken over het aanbod, raakt cultuureducatie verankerd in het onderwijsprogramma. Met de komst van de cultuurkaart zal deze ontwikkeling verder toenemen.

Voortbouwend op het succes van de landelijke regeling cultuureducatie bij de Mondriaanstichting, zal het Fonds voor Cultuurparticipatie bijdragen aan een verdere verhoging van de kwaliteit van het cultuureducatieve aanbod in ons land. Door mogelijkheden te scheppen voor vernieuwende en exemplarische vormen van landelijk belang en een betere verspreiding van good practices. Bijzondere aandachtsgebieden lijken me de nieuwe media en de erfgoededucatie.

De invoering van de canon biedt grote kansen om zowel plaatselijk maar ook nationaal het erfgoed te ontsluiten voor het onderwijs.

De derde en voor sommigen verrassende pijler van het fonds is de volkscultuur. 'Wat moeten we ons daarbij voorstellen?' is een veelgehoorde vraag. Volkscultuur kan buitengewoon breed worden opgevat. 'De cultuur van alledag', aldus het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. Die breedte zou ik graag willen benadrukken, maar ook de dynamiek waar het

Meertensinstituut in zijn definitie over spreekt. De vorig jaar verschenen handreiking voor erfgoededucatie bevat eveneens nuttige informatie.

Volkscultuur is niet alleen van alledag, het is ook van alle tijd en daarmee van gisteren, vandaag en morgen. Volkscultuur is verder bij uitstek een vorm van cultuur waarin het *samenleven* en *gemeenschapszin* centraal staan. Traditioneel wordt volkscultuur veelal met het streekeigene verbonden. Het splitsen en knopen op Terschelling, de merklappen in Twente, het Zeeuwse houtsnijwerk. De prioriteit voor volkscultuur binnen het fonds maakt het mogelijk om aan het behoud en de ontwikkeling van streekeigen cultuur veel meer aandacht te besteden, in de vorm van onderzoek, kennisverspreiding en uitwisseling in de vorm van tentoonstellingen.

Toch zou de benadering van het begrip hier niet toe beperkt moeten blijven. Paul Scheffer heeft in zijn boek 'Het land van aankomst' beschreven dat je niet een gedeeld verleden, maar wel een gedeelde toekomst kunt creëren. Kan de aandacht voor volkscultuur en de rol die het fonds speelt, iets betekenen in de discussie over de maatschappelijke cohesie in Nederland? Ja, wel iets, hoop ik, al maant de complexiteit van die discussie wel te waken voor naïviteit.

Volkscultuur is niet alleen van *alledag*, niet alleen van *altijd* en het is ook van *alleman*, autochtoon of allochtoon. Het fonds zou nadrukkelijk de internationale en universele dimensie van het begrip kunnen opzoeken. Wie zich verdiept in volkscultuur of in immaterieel erfgoed – het begrip dat de Unesco hanteert -, zal al snel zien hoe varianten op tradities, ambachten en gebruiken overal in Europa en ver daarbuiten zijn te vinden. Handwerken en hout bewerken gaat van hier tot Anatolië. Zo beschouwd leidt verdieping in volkscultuur niet tot de door sommigen gevreesde blikvernaauwing, maar juist tot verruiming van ons perspectief. In de tweede plaats zouden we het perspectief ook op de hedendaagse ontwikkelingen in de wisselwerking tussen kunstenaars, volkskunst, amateurkunst en bewoners kunnen richten. Volkscultuur is niet gestold in het verleden, maar blijkt bijvoorbeeld voor kunstenaars en ontwerpers een springlevende bron van inspiratie. Kijk maar naar het werk van Victor en Rolf met hun klompen op hakken. Voor het beroemde porselein uit Makkum worden eigentijdse vormgevers als Hella Jongerius en Studio Job benaderd. In Rotterdam – de stad van het immens populaire Antilliaanse zomercarnaval - wordt in de wijken gewerkt aan een verdere professionalisering en ontwikkeling van de Antilliaanse brassbandcultuur.

De community arts ontwikkelen zich in rap tempo in allerlei steden. Het denken over volkscultuur als onderwerp van overheidsbeleid is nog lang niet voltooid. Het fonds wil

hieraan een actieve bijdrage leveren door – in coproductie met anderen – een essaybundel te laten produceren en in het voorjaar een symposium aan dit onderwerp te wijden, vooral op basis van de ervaringen uit gemeenten en provincies.

2 - De werkwijze van het fonds

Het fonds is volop in ontwikkeling. De organisatie wordt in snel tempo opgebouwd. Er zijn nieuwe mensen aangenomen, een aantal is hier al aanwezig. We zijn druk bezig huisvesting te vinden in Utrecht. Er wordt een huisstijl ontwikkeld. Procedures worden vastgelegd in organisatieplannen en administratieve handboeken. Later dit jaar volgt het beleidsplan. Maar ondertussen draaien we als fonds natuurlijk al volop. Voor verenigingen en instellingen geldt de oude wijsheid geen oude schoenen weg te gooien voordat we nieuwe hebben. Kortom, de regelingen voor projecten op het gebied van amateurkunst en cultuureducatie die er nu zijn, draaien door totdat we nieuwe hebben. Voor het veld willen we bereikbaar en aanspreekbaar zijn. Dat geldt ook voor u. U bent onze partner. Ik heb – ter voorbereiding op vanmiddag – opnieuw de visitatierapporten gelezen van de commissies Haks en Visser-Van Doorn als ook het onderzoeksrapport van Teunis IJdens naar het eerste Actieplan. In die eerste periode – zo is mijn indruk achteraf – was er wel veel contact, maar dan vooral per brief en op een door u nogal eens als dirigistisch ervaren manier. In de tweede periode lieten OCW en andere overheden elkaar meer vrij. Dat leidde – zo kijk ik er nu op terug – tot een *tekort* aan contact. Goede praktijkervaringen werden niet of nauwelijks gedeeld. Te weinig werd zo ervaren dat we werken aan gedeelde doelen. In de periode die nu gaat aanbreken met het fonds, zou ik graag zien dat dat anders wordt. Elkaar vrij laten in het *hoe*, is iets anders dan elkaar loslaten in het *wat*. De afspraken die het IPO en VNG en de minister in dit voorjaar hebben gemaakt, zijn van grote waarde. Niet alleen vanwege het financiële construct, maar omdat ze een fundament vormen. Het zijn afspraken over gemeenschappelijke doelen waar alle partners zowel inhoudelijk als financieel willen bijdragen. We hebben afgelopen maandag in de regiegroep afgesproken dat er ook in de komende jaren in een vaste werkgroep afstemming tussen OCW, IPO, VNG en fonds blijft plaatsvinden over de programma's cultuurparticipatie.

Dat brengt me bij het laatste deel van mijn inleiding.

3 - De programma's van gemeenten en provincies

U bent druk bezig met de plannen voor 2009-2012. We zijn met veel van u daarover al in gesprek, toewerkend naar de datum van 15 november. Met als oogmerk dat er al zoveel mogelijk afstemming heeft plaatsgevonden en de accordering door het fonds een voorspelbare, snelle en positieve uitkomst kan hebben. Ik wil een paar opmerkingen maken

over de programma's. De gemeentelijke en provinciale programma's zullen uitmonden in concrete doelen en resultaten. Een aantal opmerkingen van mijn kant, vijf in totaal.

- 1) In het kader van de sterkte-zwakke analyse willen we u vragen om met kritische afstand naar de ervaringen met het *lopende* actieplan te kijken. Het lijkt verleidelijk om de nieuwe programma's toch een beetje te zien als een verlengstuk van het actieplan. Maar ik hoop niet dat u denkt: 'Wat nieuwe etiketten, een wat ander format wellicht, maar geen aanleiding voor ons om zaken tegen het licht te houden'. Juist als we de kwaliteiten van het actieplan – de dynamiek, de flexibiliteit – willen behouden, dan kan er alle aanleiding zijn om zaken anders aan te pakken dan de vorige keer. Projecten moeten eigenlijk niet twee periodes lang afhankelijk blijven van steun uit actieplan of programma cultuurparticipatie. 'Van stolling naar stroming', heette het rapport Visser- Van Doorn niet voor niks. Ook het fonds wil beweging te weeg blijven brengen. De nieuwe periode biedt de mogelijkheden om succesvolle projecten te verankeren, maar laten we dat zo invullen dat die projecten steeds minder afhankelijk worden van steun uit de matchingsmiddelen.

- 2) We kijken vanuit het fonds vooral naar de samenhang in de programma's, het verband van de sterkte-zwakke analyse met de visie en de concrete doelstellingen en resultaten. Van de kant van het fonds willen we u aanmoedigen de sterkte-zwakke analyse grondig aan te pakken, liefst in samenspraak met relevante organisaties en burgers in uw regio. En blijven de doelen niet steken in het benoemen van te organiseren activiteiten, maar drukken ze ook het beoogde effect uit van de inspanningen? Ik hoop dat het echt uw plannen worden. Dat klinkt misschien als een platitude, maar u schrijft uw plan in eerste instantie natuurlijk voor de eigen stad of provincie en niet voor het fonds. In dat licht moet u ook de sterkte-zwakke analyse zien. Niet als een verantwoording van keuzes richting het fonds, maar als een instrument om te analyseren hoe de amateurkunst, cultuureducatie en de volkscultuur er voor staan in uw stad of regio.

- 3) Variëteit tussen gemeenten en provincies is altijd een specifiek kenmerk geweest van het Actieplan Cultuurbereik. Die eigen ruimte is er ook nu weer. We zullen als fonds niet gauw inhoudelijke keuzes betwisten. We denken wel graag mee. Ook gaan we ervan uit dat in alle programma's de programmaliijnen amateurkunst, cultuureducatie en volkscultuur een herkenbare plaats krijgen. Daar waar een gemeente of provincie op onderdelen plannen liever nog wat open houdt, bijvoorbeeld omdat nader onderzoek nodig is, zien we liever dat we afspraken maken over een latere invulling op onderdelen dan dat onder druk van de tijd er overijld doelen worden geïmproviseerd.

- 4) Uit de gesprekken die we tot nu toe hebben gevoerd blijken grote verschillen tussen partners in het beschikbare cijfermateriaal over cultuurparticipatie. De ene stad weet heel goed hoe het zit met de deelname aan cultuur, de andere weet het eigenlijk niet. In de komende jaren zullen we hier hard aan moeten werken. Landelijk zijn er bijvoorbeeld wel cijfers over de deelname aan de amateurkunst, maar die zijn vaak weer slecht te herleiden tot regionale cijfers. Echter, ook bij een gebrek aan cijfers, kunt u natuurlijk de relatieve positie van bijvoorbeeld de amateurkunst wel degelijk in beeld brengen. De onlangs verschenen Handreiking Amateurkunst van de Kunstfactor noemt actuele trends die u ook voor uw gemeente of provincie tegen het licht zou kunnen houden: de veranderende vrijetijdsbesteding, de opkomst van nieuwe kunstvormen, demografische ontwikkelingen als vergrijzing en de multiculturele samenstelling van de bevolking, het afkalvende verenigingsleven etc.
- 5) In de beide visitatierapporten die ik dezer dagen herlas, was opvallend dat de gevestigde culturele instellingen door de bank genomen redelijk afwezig bleven in de programma's. De Commissie Visser-Van Doorn sprak zelfs over een geheel nieuw tweede circuit dat stond leek te zijn gekomen. Maar willen we bijvoorbeeld echt betere faciliteiten creëren voor amateurkunstenaars zoals begeleiding door professionals en ruimte op professionele podia, dan zijn ook de schouwburgen, theatergroepen en musea belangrijke partners. En doen de bibliotheken mee? Zij vormen als laagdrempelige voorziening bij uitstek een brug naar moeilijk bereikbare doelgroepen. De beide rapporten hebben ook gemeen dat er met enige zorg wordt gesproken over de erfgoedsector. Die staat 'op achterstand', maar werkt onderling ook slecht samen. Het lijkt me een uitdaging voor de sector en voor ons als beleidsmakers dat die zorgelijke toon in een volgend visitatierapport verdwenen is.

Slot

Ik kom tot een afronding. Ook na 15 november blijven we graag met u in gesprek. Over de uitvoering en monitoring van de plannen, maar ook om u te informeren over ervaringen elders. Ik hoop op enthousiaste amateurkunstenaars die hun ambities kunnen realiseren, op veel leerlingen die de onbegrensde wereld van kunst, erfgoed en hun eigen talent leren kennen, op prachtige presentaties, projecten en verhalen op het gebied van volkscultuur. We nodigen u graag begin volgend jaar uit bij het fonds in Utrecht. Om gezamenlijk de start van vier jaar intensieve samenwerking te vieren!